

Rozhovor s Prof. PhDr. Drahomírem Jančíkem, CSc. (ředitel Ústavu hospodářských a sociálních dějin v letech 1996–2002)

Otázky kladl: Jakub Vrba

Na Ústav hospodářských a sociálních dějin jste nastoupil již v roce 1990. Co Vás přivedlo k zájmu o hospodářské dějiny a nakonec i na tento ústav?

K hospodářským dějinám mne přivedla náhoda, či spíše souhra okolností. V době studia jsem se jimi příliš nezabýval. Svě první pracovní místo jsem získal v někdejší Státním ústředním archivu (nyní Národní archiv), v němž jsem pořádal fondy některých průmyslových ministerstev z 50. let. To byla dobrá zkušenost. Hodila se mi, když jsem se začal zabývat problematikou Malé dohody ve 30. letech a propagoval jsem se do zákulisí hospodářské diplomacie. Když pak v roce 1990 profesor Zdeněk Jindra sestavoval svůj tým hospodářských historiků, dal mi nabídku a já ji přijal.

Jak jste si tehdy představoval obor hospodářských a sociálních dějin? Proměnil se tento Váš názor později?

Hospodářské dějiny jsem, zjednodušeně řešeno, tehdy vnímal jako jeden z významných faktorů změny v dějinném vývoji na makro i mikro úrovni. Sociální dějiny se teprve konstituovaly a postupně překračovaly rámec výzkumu sociálně profesní struktury a sociální politiky. Zpočátku jsem sdílel koncept profesora Jindry, který zahrnoval do budovaného oboru i starší dějiny. Po přechodu z pětiletého studia na bakalářský a magisterský cyklus se obor hospodářské a sociální dějiny začal měnit do současné podoby. V hospodářských dějinách se vedle tradičního ekonomizujícího výkladu jevů a jejich příčin začal prosazovat výzkum jednání reprezentací, příkladem může být výzkum hospodářských elit, v němž se úzce propojily sociální dějiny s dějinami hospodářskými. V současné době považuji za zvlášť inspirativní propojování hospodářských dějin s ekonomickou teorií, např. z hlediska jejího normativního ideologického imperativu či z institucionálního přístupu.

Po určitou dobu jste byl ředitelem Ústavu hospodářských a sociálních dějin, jak tedy hodnotíte budoucí možnosti celého oboru i tohoto ústavu?

Rozdělme tuto otázku do dvou částí. Podíváte-li se na současnou českou historiografickou produkci, tak v ní moderní sociální dějiny prožívají neobyčejně plodný roz-

mach. Přinesly řadu inovativních prací, např. o formování občanské společnosti, sociálních systémech, zvláště pak o významných aspektech vývoje československé společnosti ve druhé polovině 20. století. Bezesporu jim napomáhá společenská poptávka po vyrovnání se s minulostí komunistického režimu. Obdobně je tomu i v případě hospodářských dějin. Mnoho otázek zůstává stále otevřených, zdaleka ne všechny archivní fondy jsou zpřístupněny. V moderních hospodářských a sociálních dějinách jsou rozlehlá badatelská pole, z valné části dosud nedotknutá. Jsou výzvou pro nastupující, ale jistě i další badatelskou generaci.

Jinou otázkou je pojetí soustavy vědních oborů. V devadesátých letech se řada podoborů či specializací emancipovala v samostatné obory, institucionálně různé velikosti. V současné době jsou jisté tendence k zpřehlednění jejich soustavy, které by mohly znamenat leccos.

Na ústavu byla řešena řada vědeckých projektů. Kterých si ceníte a na čem jste Vy konkrétně participoval?

Velmi si cením těch výstupů, které vzešly z projektů společných oběma seminářům. K takovým náležel výzkum podnikatelských elit zejména v českých zemích, který vyústil v trojici kolektivních monografií. První z nich pojednala o metodách a perspektivách bádání a ty následně se zabývaly podnikatelskými elitami, v prvním případě finančními a ve druhém agrárními. Nejinak je tomu v případě výstupu z univerzitního grantu zaměřeného na fenomén hospodářského nacionalismu v českých zemích od jeho zrodu do roku 1945. Na všech těchto publikacích mám svůj autorský podíl. Zabýval jsem se tématy jako např. proměnou regionálních finančních elit v elity metropolitní, ideou agrarismu v konceptu Milana Hodži o středoevropské hospodářské spolupráci, či nacionálně českým a nacionálně německým vnímáním první československé pozemkové reformy.

Nelze opomenout tematicky zcela ojedinělou kolektivní monografii, vzešlou z grantového projektu vedeného doc. Jiřím Šoušou a prof. Eduardem Kubů, která v širokém záběru na základě krásné literatury jako historického pramene konstruuje obraz českého a německého sedláka na pozadí národnostních střetů. Uvést bych mohl projekty další, projekt ministerstva zahraničí ČR zaměřený na analýzu role německých bank v procesu „arizace“ židovského majetku v Protektorátu Čechy a Morava, na jehož řešení jsem se podílel společně s prof. Kubů, doc. Šoušou a PhDr. Jiřím Novotným, či projekt Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte, jehož hlavním řešitelem byl prof. Christopher Boyer. S Eduardem Kubů jsme do něj přispěli analýzami prvních dvou československých ekonomických reforem.

Zvláštní význam pro mne měla účast na kolektivní monografii o hospodářských krizích, na jejímž editování participoval z našeho ústavu prof. Kubů a která byla jedním z výstupů fakultního projektu v rámci univerzitního vědeckého programu. Ve svém příspěvku jsem se totiž zaměřil na systémovou krizi čl. ekonomiky na počátku 60. let minulého století, což rozšířilo můj badatelský zájem o problematiku centrálně plánované ekonomiky.

Vědecký profil ústavu pochopitelně podstatnou měrou spoluvytvářel seminář sociálních dějin, ale o jím vedených vědeckých projektech pohovoří patrně sám prof. Jiří Štaif.

Abych na tuto otázku ještě navázal, napadají vás nějaké osobnosti, které vystudovaly na tomto ústavu a následně se úspěšně etablovaly v oboru?

Nemusíme chodit daleko. Střední i nejmladší generace členů našeho ústavu končila svá vysokoškolská studia právě na něm a také na něm obhájila své doktorské disertace. Ostatně jeden z nich, doc. PhDr. Michal Pullmann, Ph.D., je v současné době děkanem naší fakulty.

Z dalších absolventů našeho studijního, resp. doktorského programu bych uvedl např. doc. Jana Štemberka, působícího na pracovišti Historická sociologie Fakulty humanitních studií UK, PhDr. Miloše Hořejše, Ph.D., který vede odbor vědy a výzkumu Národního technického muzea, doc. Tomáše Jiráňka, vedoucího Ústavu historických věd FF Univerzity Pardubice, PhDr. Danielu Brádrlovou, Ph.D., vedoucí oddělení institucionálních fondů v Masarykově ústavu a Archivu AV, prof. Aleše Skřivana, vedoucího Katedry hospodářských dějin na Národohospodářské fakultě Vysoké školy ekonomické, PhDr. Adélu Mackovou-Júnovou, Ph.D. z Masarykova ústavu, zabývající se mj. dějinami cestování, historika PhDr. Daniela Povolného, Ph.D., který loňský rok vydal úspěšnou monografii Operace Dunaj, PhDr. Jana Slavička, Ph.D. z Historického ústavu AV, zabývajícího se mj. dějinami spotřebního družstevnictví. Výčet by mohl být delší, omlouvám se těm, na něž se zde nedostalo. V tomto odstavci jmenovaní historici se vyprofilovali na hospodářských dějinách. Vedle výše jmenovaných nesmíme zapomínat ani na řadu úspěšných absolventů se specializací na sociální dějiny. Já se tu zaměřil jen na ty, co dali přednost hospodářským dějinám.

Pokud přejdeme k podobě studia historie na této fakultě, jak Vy sám vnímáte současnou strukturu výuky tohoto oboru?

Pokládám ji v současné době za optimální. Zdůraznil bych význam včlenění moderních hospodářských a sociálních dějin do učebního plánu jednooborové historie v bakalářském cyklu. V něm zařazené jednotlivé předměty z oboru moderních hospodářských a sociálních dějin poskytují základní přehled, a proto se magisterský cyklus může zaměřit na problematiku, která profiluje jednu i druhou specializaci a která se podle vývojových tendencí modifikuje v pravidelných akreditacích. Ve výběrových seminářích i specializačních přednáškách se nabízí studentům poměrně široký prostor odborně se profilovat v tématech, která jsou předmětem jejich zájmu.

Dotkli jsme se otázky současného vztahu hospodářských a sociálních dějin. Je toto existující institucionální spojení stále funkční?

Vztah hospodářských a sociálních dějin byl dán již historickým vývojem těchto disciplín i jejich institucionálním ukotvením na univerzitních i vědeckých pracovištích. Od 70. let minulého století se tento vztah začal rozvolňovat metodologickými výboji v oblasti sociálních dějin, které byly dynamičtější než v oblasti dějin hospodářských, což do jisté míry pociťujeme dodnes. Česká historiografie se po roce 1989 snažila mnohé dohánět, pracoviště specializovaná na obor hospodářské a sociální dějiny, tehdy na Západě běžná, u nás nebyla, jistě to byl jeden z impulzů pro vznik našeho nynějšího ústavu jako prvního tohoto typu v České republice. Tento krok přinesl řadu pozitivních výsledků, o těch vědeckých jsme již hovořili, je třeba ale připomenout, že

vyprofiloval nemálo odborníků, kteří se uplatnili na různých vědeckých či univerzitních pracovištích a úspěšně rozvíjejí obor.

K přesvědčení o funkčnosti institucionálního spojení obou specializací v rámci oboru mne vedou zejména vzájemně obohacující kooperativní vztahy. V tomto spojení současně spatřuji garanta kontinuity výzkumu hospodářských a sociálních dějin do budoucnosti. Toto pojetí, dle mého názoru, nikterak není v rozporu s tendencí formovat pro řešení časově omezených projektů výzkumné týmy napříč obory. Ostatně tato praxe se na naší fakultě realizuje již řadu let a její výsledky jsou nepřehlédnutelné.

A je tedy podle vás nějaký specifický vztah mezi hospodářskými a sociálními dějinami?

Takových vztahů bude víc. Zmíním alespoň jeden, a to vzájemnou souvztažnost a podmíněnost sociálního a ekonomického kapitálu. Pro ilustraci, v tradiční vesnické společnosti přece rozhodoval počet jiter či dokonce lánů, resp. hektarů, o tom, kdo bude sedět v kostele či v hospodě na více či méně prestižním místě. Tento model se dá uplatnit v jakémkoli typu společnosti i v jakémkoli čase. Pochopitelně, např. podnikatelé či dělníci mohou být v sociálních i hospodářských dějinách zkoumání odděleně, ale za cenu rezignace na celkové porozumění rolím těchto aktérů v historickém procesu. Tím se ovšem nevylučuje přínosnost zejména metodologicky inovativních studií z oblasti jak sociálních, tak i hospodářských dějin.

Abych se přesunul již k obecnějším otázkám, jak hodnotíte úlohu intelektuála a konkrétně historika v soudobé společnosti?

Zde moje odpověď bude stručná a neřeknu nic nového. Historik by měl nejlépe znát tep společnosti a měl by rozumět kořenům procesů odvíjejících se nejen doma, ale i v širším geopolitickém prostředí. V jistém smyslu má proto zvýšenou občanskou odpovědnost a neměl by mlčet v případech, v nichž by jeho hlasu bylo zapotřebí. Tedy jednat jako např. profesori FF UK Josef Šusta a Karel Stloukal, kteří říšskoněmeckému ministerstvu zahraničí těsně po Mnichovu zaslali protest se zdůvodněním, proč oběti Československa nebude zachráněn mír. O jeho efektu pomlčím, potvrzoval by moji skepsi v platnost teze „historia magistra vitae“, přesto by se však nemělo na vyslovení názoru či stanoviska rezignovat.

Jsou nějaká odborná témata, kterým jste zatím neměl čas se plně věnovat nebo byste se rád k nim vrátil?

Mám jich takovou malou zásobu. Láká mě návrat k problematice středoevropské hospodářské integrace v meziválečné době, koncepty Elemery Hantose, Milana Hodži, Edvarda Beneše a dalších, ale také návrat k slovenské problematice, jíž jsem se zabýval ve svých dávných studentských letech. V posledních letech jsem se věnoval průzkumu primárních pramenů k vývoji československé ekonomiky po roce 1948 a zde se mi rýsuje celý vějíř možností.

Na závěr bych se Vás rád zeptal na často diskutovanou otázku: Jak hodnotíte tradiční výraznou převahu mužů na Ústavu hospodářských a sociálních dějin?

Když si položíte otázku, proč je v Lexikonu českých historiků uvedeno více mužů než žen, budete mít odpověď. Nicméně na našem ústavu od jeho založení byl ženský element zastoupen a po jisté císařce opět je. Pravda, je zatím ve výrazné menšině, ale to se generační obměnou ve svobodné konkurenci obou pohlaví může změnit. Dovolil bych si jen poznamenat, že na ústavu předpojatost proti ženám není a nebyla, ba právě naopak. Ostatně již od roku 1994 se na něm pěstoval výzkum ženského emancipačního hnutí, jehož výsledky byly prezentovány jednak na studentských seminářích, zpravidla dokonce s mezinárodní účastí, jednak ve sbornících, jichž bylo celkem sedm. Po odchodu zakladatelky těchto seminářů z fakulty, doc. Renaty Wohlgemuthové, se nenašla stejně agilní nástupkyně či nástupce, bohužel. V oněch sbornících publikovali své první práce nejen ženy, např. PhDr. Marcela Starcová, Ph.D., externě působící na našem ústavu, ale i muži, např. Mgr. Radovan Lovčí, autor úspěšné biografie o Alici G. Masarykové.

Snad se nicméně bude tento stav postupně měnit. Děkuji za rozhovor.